

Panium - Lambarka Saddex iyo Labaatan

Isbahaysiga dabadeed wuxuu ku shaqayn doonaa khiyaano.

Jeff Pippenger

2026-03-20

Daaniyeel kow iyo tobnaad aayadda afar iyo labaatanaad waxay xilliga ay Roomaankii jaahiliga ahaa si buuxda u talin lahayd ku tilmaamaysaa erayga “wakhti.” “Wakhti” marka loo adeegsado wax sii sheegidda wuxuu u taagan yahay 360 sannadood, sannadahaasina waxay ka bilaabmeen dagaalkii badeed ee ugu caansanaa taariikhdii hore, kaas oo ahaa dagaalkii Actium sannadkii 31 BC. Waxa jiray dagaallo badeed kale oo ka waaweynaa kana xeelad ahaan ka horumarsanaa, laakiin Actium wuxuu ahaa dagaalkii badeed ee astaanta ugu weyn lahaa sababta oo ah xiriirkiisa Marc Antony iyo Cleopatra. Sida la mid ah muhiimadda taariikheed ee burburkii Darbiga Berlin ee lagu dhammaystiray Daaniyeel 11:40, iyo Labadii Munaaradood ee 9/11 ee lagu dhammaystiray Muujintii siddeed iyo tobnaad; waayo, marka Ilaah doorto dhacdooyinka taariikheed si ay u dhammaystiraan Eraygiisa wax sii sheegidda, wuxuu u sameeyaa si gaadha dareenka dhagaystayaasha ugu ballaadhan ee suuragalka ah.

Oo markii axdi lala galay ayuu khiyaano ku shaqayn doonaa; waayo, wuu soo kici doonaa, oo wuxuu ku xoogaysan doonaa dad yar. Si nabad ah ayuu ku geli doonaa xataa meelaha ugu barwaaqada badan ee gobolkii; oo wuxuu samayn doonaa wax ayan samayn awowayaashiis iyo awowayaashoodii ka horreeyey; wuxuu dhexdooda ku kala firdhin doonaa booli, iyo dhac, iyo maal; haa, wuxuu qalcadaha adag ku maleegi doonaa xeeladihiisa, tanuna waxay ahaan doontaa wakhti. Daaniyeel 11:23, 24.

Uriyaah Ismiit wuxuu soo gunaanaday faallooyinkiisii ku saabsanaa isbahaysigii u dhexeeyey Rooma iyo Maccabees ee aayadda saddex iyo labaatanaad, isaga oo ka hadlaya qoomka yar ee aayadda ku xusan.

“Wagtigan reer Rooma waxay ahaayeen qoom yar, waxayna bilaabeen inay khiyaano ku dhaqmaan, ama xeelad iyo dhagar ku shaqeeyaan, sida eraygu tilmaamayo. Halkaasna waxay kaga sii kaceen koritaan joogto ah oo degdeg ah ilaa heerkii awoodda ee ay dabadeed gaadheen.

“[Aayadda afar iyo labaatanaad waa la soo xigtay].”

“Sida caadiga ah ee quruumuhu, ka hor waayihii Rooma, ay ku geli jireen gobollo qiimo leh iyo dhul hodan ah, waxay ahayd dagaal iyo qabsasho. Rooma haddana waxay ahayd inay samayso wixii aanay samayn aabbayaashii ama aabbayaashoodii aabbayaashood; taas oo ah, inay hantidaas ku hesho siyaalo nabadeed. Haddaba waxaa la bilaabay caado aan hore loo maqal, oo boqorradu ay boqortooyooyinkooda dhaxal ahaan ugu reebaan Roomaaniyiinta. Rooma sidan ayay ku yeelatay gobollo waaweyn.”

“Kuwii sidaas ku hoos galay xukunkii Rooma faa’iido aan yarayn bay ka heleen arrintaas. Waxaa loola dhaqmay naxariis iyo debecsanaan. Waxay la mid ahayd in ugaadhdii iyo

qaniimadii dhexdooda loo qaybiyey. Waxaa laga ilaaliyey cadaawayaashoodii, waxayna ku nasteen nabad iyo ammaan hooska awoodda Rooma.”

“Qaybta dambe ee aayaddan, Bishop Newton wuxuu siinayaa fikradda ah in xeelado la sii saadaaliyo laga soo maleego qalcado adag, halkii ay ka ahaan lahaayeen kuwo lagaga maleego iyaga. Tani Roomaaniyiintu waxay ka sameeyeen qalcaddii xoogga badnayd ee magaaladooda toddobada buurood leh. ‘Xataa wakhti ah;’ shaki la’aan waa wakhti nebiyadeed, 360 sannadood. Laga bilaabo qodobkee ayaa sannadahan loo taariikheynayaa? Waxay u badan tahay in laga bilaabo dhacdada lagu soo bandhigay aayadda xigta.” Uriah Smith, Daniel and the Revelation, 272, 273.

Smith wuu sii watay oo wuxuu dagaalkii Actium ee 31 BC u aqoonsaday inuu yahay barta bilowga u ah saddexda boqol iyo lixdanka sannadood. Ka dib markii uu soo xigtay aayadda shan iyo labaatanaad, Smith wuxuu sheegay sidan soo socota.

“Aayadaha 23 iyo 24 waxa ay inoo soo dejinayaan dhinacan axdigii u dhexeeyey Yuhuudda iyo Roomaanka, 161 BC, ilaa wakhtigii ay Rooma heshay talis caalami ah. Aayadda hadda ina hortaallaa waxa ay muujinaysaa duullaan xooggan oo ka dhan ah boqorka koonfureed, Masar, iyo dhacdada dagaal caan ah oo dhex maray ciidammo waaweyn oo xoog badan. Miyey dhacdooyin sidan oo kale ahi ka dhaceen taariikhda Rooma qiyaastii wakhtigan? — Way dhaceen. Dagaalku wuxuu ahaa dagaalkii u dhexeeyey Masar iyo Rooma; dagaalkuna wuxuu ahaa dagaalkii Actium. Aynu si kooban u eegno duruufihii horseeday iska horimaadkan.”

“[Marc] Antony, Augustus Caesar, iyo Lepidus waxay sameeyeen saddex-geesoodkii taliska ahaa ee ku dhaartay inay aargudaan dhimashadii Julius Caesar. Antonygan wuxuu noqday seedigii Augustus isagoo guursaday walaashii, Octavia. Antony waxaa loo diray Masar hawlo dowladeed, hase yeeshee wuxuu ku dhacay dabinnada iyo soojiidashada Cleopatra, boqoraddii fisqiga badnayd ee Masar. Jacaylkii uu iyada u qaaday aad buu u xoogaystay, ilaa uu ugu dambayntii qaatay danaha Masar, uu diiday xaaskiisii Octavia si uu Cleopatra uga raalli geliyo, uu gobolba gobol ka siiyey tan dambe si uu hungurigeeda u qanciyo, uu guul-dabaaldeg ku sameeyey Alexandria halkii uu Rooma ka samayn lahaa, oo siyaalo kalena ugu gefay dadka Roomaanka ah si uu Augustus aan dhib ugu qabin inuu ku hoggaamiyo inay si qalbi leh dagaal ugu qaadaan cadowgan dalkooda. Dagaalkani muuqaal ahaan wuxuu ka dhan ahaa Masar iyo Cleopatra; hase yeeshee dhab ahaan wuxuu ka dhan ahaa Antony, oo markaas madax ka ahaa arrimaha Masar. Sababta dhabta ah ee khilaafkooduna waxay ahayd, ayuu leeyahay Prideaux, in midkoodna aanu ku qanci karin nus keliya oo ka mid ah boqortooyadii Roomaanka; waayo Lepidus markii laga qaaday saddex-geesoodkii taliska, arrintu waxay u dhex taallay labadooda, oo mid walba isagoo go’aansaday inuu wada yeesho boqortooyada oo dhan, waxay nasiibka dagaalka u tuureen si ay u hantaan.” Uriah Smith, Daniel and the Revelation, 273.

Si nebiyad ahaan ah, dagaalkii Actium wuxuu tilmaamayaa sharciga Axadda, waayo wuxuu matalayey guuleysigii saddexaad ee laga gaaray saddexdii caqabadood ee juqraafiyeed ee dhidibada u taagay “xukunkii caalamiga ahaa” ee Roomaankii jaahiliga ahaa, sida uu Smith ku sharraxayo. Sida ay ahayd Roomaankii jaahiliga ahaa, markii caqabaddii saddexaad ee Roomaanka baadariga laga saaray magaalada Rooma ayay ahayd markii “xukunkii caalamiga ahaa” ee Roomaanka baadarigu bilaabmay sannadkii 538. Labadaas markhaati waxay ka hadlaan sharciga

Axadda meesha iyo goorta Roomaanka casriga ahi ka adkaado boqortooyooyinka lixaad iyo toddobaad ee nebiyada Kitaabka Quduuska ah, isla markaana, isagoo sidaas samaynaya, ka adkaado caqabaddiisii saddexaad; sidaas darteedna u dhisa “xukun caalami ah” muddo laba iyo afartan bilood oo astaan ah.

Oo waxaa la siiyey af ku hadla waxyaalo waaweyn iyo cay; oo waxaa la siiyey amar uu ku sii jiro laba iyo afartan bilood. Muujintii 13:5.

Rooma oo ka gees ah Masar

Dhaqdhaqaaqyadii nebinnimo ee dagaalkii Augustus ee Rooma la galay Masar iyo Cleopatra waxaa kiciyey fallaagadii Marc Antony, oo dhaqdhaqaaqyadaas nebinnimo ay khasab nebinnimo ku tahay inay matalaan dhaqdhaqaaqyada nebinnimo ee lagu matalay sharciga Axadda.

Actium, Rooma waxay ka adkaatay Masar, oo ahayd awood ka koobnayd isbahaysi u dhexeeyey nin fallaago ah iyo naag aan quduus ahayn. Isbahaysiga Antony iyo Cleopatra waa isu-geynta kaniisadda iyo dawladda. Actium, Roomadii Augustine waxay ka adkaatay awood uu matalayey isku-dhaf aan quduus ahayn oo u dhexeeyey kaniisad iyo dawladda.

Sawirka Bahalka

Kleobaatra waxay metelaysaa kaniisad xumaatay oo la safan Antony, kaas oo astaan u ah Rooma. Kleobaatra waxay ahayd tan xukunta xidhiidhkooda, sida uu u muujiyey Uriah Smith markii uu sheegay in Antony “uu u dhacay dhibbane xeeladaha iyo soojiidashada Kleobaatra, boqoradii fasahaadsanayd ee Masar.” Isbahaysiga kaniisadda iyo dawladda ee ay metelayaan Antony iyo Kleobaatra wuxuu aqoonsanayaa Kleobaatra inay tahay awoodda xukunta xidhiidhka; sidaas darteed, isu-geynta kaniisadda iyo dawladda ee uu metelayo xidhiidhkoodu waxay buuxinaysaa qeexidda sawirka bahalka—kaas oo ah isu-geynta kaniisadda iyo dawladda iyadoo naagtu ay gacanta ku hayso xidhiidhka. Actium wuxuu ahaa tusaale sii sheegaya sharciga Axadda ee dhowaan iman doona.

Augustus wuxuu ka dhigan yahay awoodda baadariga oo Maraykanka ka adkaanaysa xeerka Axadda ee dhowaan imanaya. Marc Antony waa geeska Jamhuuriga ee bahalka dhulka, Cleopatra na waa geeska Protestant-ka. Antony iyo Cleopatra way isu yimaadaan oo waxay u hadlaan sida masduulaagii xeerka Axadda ee dhowaan imanaya. Labadaba Cleopatra iyo Antony waa calaamado u taagan awood masduulaagii ah, oo markay si buuxda isugu midoobaan xeerka Axadda—waxay u hadlaan sida masduulaagii.

Masduulaayada

Labada Giriigga iyo Masarba si nebiyad ahaan ah waxay u taagan yihiin awood masduulaag ah, Antony-na sidoo kale wuxuu matalayay awood masduulaag ah. Masar waxay ahayd koonfurta ku xusan Daanyeel kow iyo tobnaad, Giriigguna wuxuu ahaa galbeedka. Masar waxaa qabsaday Batolemy I kaddib markii boqortooyadii Aleksandar loo kala qaybiyey afar qaybood. Markaasaa Batolemy I noqday boqorkii nebiyadeed ee ugu horreeyey ee koonfurta, Cleopatra-na waxay ahayd taliyihii ugu dambeeyey ee Batolemaayiga ah ee Masar. Batolemy wuxuu ku dhashay Makedoniya,

oo ah halkii uu ku dhashay Aleksandar Weyne.

Makedon waxay ku taallay waqooyiga Giriigga, waxayna ku andacoon jireen in asalkii awoowayaashood uu ka soo jeeday halyeeyo khuraafaad Giriig ah. Dowlad-magaaleedyadii Giriigga ee koonfureed waxay Makedoniyiinta u arkayeen kuwo ka sii barbariyadsan Hellenistiyiinta koonfurta Giriigga. Makedon waxay ahayd boqortooyo, halka dowlad-magaaleedyadii koonfureed (poleis) sida Athens, Sparta, Thebes, Corinth, iyo kuwo kale, ay ku yaalleen koonfurta iyo bartamaha Giriigga iyo jasiiradaha Aegean. Poleis-kan badankoodu waxay lahaayeen nidaamyo dawladnimo oo dimuqraadi ah, oligarchi ah, ama isku dhaf ah, halka Makedon ay ahayd boqortooyo dhexe oo leh qoys boqortooyo oo xoog leh (Argeads). Si kastaba ha ahaatee, dhammaantood waxay ahaayeen Hellenistiyiin, oo markii Rooma taariikhda soo gashay, waxay Hellenistiyiinta ugu yeedheen Giriig. Cleopatra waxay ahayd taliyihii ugu dambeeyey ee Ptolemaic, taas oo matalaysay qabiilka boqortooyo ee boqortooyada woqooyi ee Giriigga ee ka soo jeeday dhulka Makedon, ama waqooyiga Giriigga.

Boqorka Koonfureed

Cleopatra waxay ahayd taliyihii ugu dambeeyey ee boqortooyadii Btolemaayiska ahayd oo ka bilaabatay Btolemy I markii boqortooyadii Alexander loo qaybiyey afar qaybood. Dagaalkii Actium boqortooyadii Btolemaayiska ahayd, oo ahayd boqorkii koonfureed ee dhab ahaan jiray, ayaa gaadhay dhammaadkeedii. Boqorkii koonfureed ee xigay wuxuu ahaan lahaa Masar ruuxi ah, oo ay matalaysay Faransiiskii cawaannimada ku dhisnaa intii lagu jiray taariikhdiisii Kacaankii Faransiiska.

Oo meydadkooduna waxay yiifi doonaan jidka magaalada weyn, taas oo ruux ahaan loogu yeedho Sodom iyo Masar, meeshii Rabbigeennuna iskutallaabta lagu qodbay. Muujintii 11:8.

Masartii dhabta ahayd waxay ahayd boqorkii koonfureed ee dhabta ahaa marka loo eego kala qaybsanaantii boqortooyadii Iskandar, laakiin Masarta ruuxiga ahi waxaa boqorka koonfureed uga dhigan astaamaha nebiyadeed ee Masar, ee ma aha jiho dhab ah.

Koonfur iyo Galbeed

Cleopatra iyadoo ahayd taliyihii ugu dambeeyey ee boqortooyada reer Ptolemy, si nebiyaysan waxay ahayd awood laba-weji ah oo ka kooban Giriigga (galbeedka) iyo Masar (koonfurta); halka kii ku xigay, dabadeedna boqorka ruuxiga ah ee koonfureed, uu ahaan lahaa Faransiiska, kaas oo isaguna ahaa awood laba-weji ah oo Muujintii kow iyo tobnaad lagu metelay Masar iyo Sodom. Anshax-xumada Sodom waxay la jaanqaaddaa anshax-xumada Cleopatra ee galbeedka, Cleopatra-da koonfureedna waxay la jaanqaaddaa cawaannimada Masar. Dabecadda laba-weji ah ee boqorkii ugu dambeeyey ee koonfurta ee muuqda waxay la jaanqaadday boqorkii ugu horreeyey ee ruuxiga ah ee koonfurta.

Dagaalkii Actium wuxuu ahaa isbahaysigii aan quduuska ahayn ee masduulaaggii Antony ee Rooma iyo masduulaaggii Cleopatra ee koonfurta iyo galbeedka. Antony iyo Cleopatra waxay matalaan kaniisad iyo dawlad, sidaas darteed qabsashadii Actium ee uu sameeyey Augustus ee

Rooma waxay ka dhigan tahay qabsasho ay Rooma kaga adkaato midow laba-geesood ah oo aan quduus ahayn, kaas oo tusaale u ah sawirka bahalka. Saddex boqol iyo lixdan sannadood ka dib, iyadoo la dhammaystirayo Daanyeel 11:24, Constantine wuxuu Rooma u kala qaybiyey bari iyo galbeed, isagoo naagtii Rooma kaga tegey galbeedka, ninkii Roomana u raray bari. Qabsasho koonfur iyo galbeed ah ayaa tusaale u ahayd kala qaybsanaantii bari iyo galbeed ka dib “waqti” ah saddex boqol iyo lixdan sannadood, taas oo ka dhacday dagaalkii Actium. Isku dhac hore, Antony waxaa la siiyey Rooma bari, Augustusna galbeedkii, sidaas darteed Actium waxay isu keentay bari iyo galbeed, laakiin keliya “waqti” ahaan.

31 BC iyo 330

Ciise had iyo jeer dhammaadka ayuu ku muujiyey bilowga; sidaas darteed qabsashadii Actium ee 31 BC waxay astaan u tahay kala qaybsanaantii boqortooyada ee bari iyo galbeed sannadkii 330. Actium ee 31 BC wuxuu ahaa alfa-kii omega-da ee 360-kii sannadood ee ku dhammaaday 330. Labadaba 31 BC iyo 330 waxay astaan u yihiin sharciga Axadda ee dhowaan imanaya sida loogu matalay aayadda lix iyo tobnaad iyo kow iyo afartan ee Daanyeel kow iyo toban.

Astaamo Kale

Antony oo reer Rooma ah, isagoo la safan Cleopatra ee koonfurta iyo galbeedka, wuxuu metelaa isbahaysi saddex-geesood ah oo ku jira midowgooda laba-geesoodka ah ee sanamka bahalka. Iskutallaabtu iyaduna waxay la jaanqaaddaa sharciga Axadda, sidaas daraaddeedna waxay la xiriirtaa Actium iyo 330. Iskutallaabta agteeda waxaa ka muuqda midow laba-geesood ah oo kaniisad iyo dawlad ah, kaas oo Yuhuuddu (kaniisad musuqowday) ay ku biireen Rooma (dawladda) si ay Masiixa u dilaan. Qaybta saddexaad ee midowga ka jirtay iskutallaabta waxaa metelaya Barabbas, oo ah Masiix been ah, kaas oo magiciisu ka dhigan yahay “wiilka aabbaha.” Barabbas si astaan ahaan ah waa nebi been ah marka lala barbardhigo Masiixa oo ah nebiga runta ah. Rooma waxay ahayd Antony, halka Cleopatra ee koonfurta iyo galbeedkuna ay metelayeen Yuhuudda iyo Barabbas.

Iskutalla waxay kaloo la jaanqaadaysaa Eliiyaah Buur Karmel, halkaas oo doorashadu ku saabsanayd yaa ahaa nebi run ah ama nebi been ah. Nebiga beenta ah markaas wuxuu ahaa calaamad laba-geesood ah oo ka koobnayd nebiyadii Bacal iyo wadaaddadii geedka Asheeraah. Bacal waa ilaah lab ah, wadaaddadii geedkana waxay matalayeen Cashtaarood, oo ah ilaahad dhedig ah. Yuhuuddii iskutallaabta joogtay waxay ahaayeen Cashtaarood, ilaahadda dhedigga ah; Barabbaasna, oo ahaa kan been-abuurka ah ee Ninkii Murugada, wuxuu ahaa ilaaha labka ah ee Bacal.

Cleopatra waxay ahayd labadaba boqoraddii koonfureed iyo boqoraddii galbeed. Antony wuxuu ahaa sawirka Rooma, isagoo ka mid ahaa xukunkii saddex-geesoodka ahaa ee ku dhaartay inay ka aargudan doonaan dilkii Julius. Geeridii Julius oo ku timid saddex iyo labaatan nabar waxay matalaysay dhaawicii dhimashada lahaa ee baabtiisnimada sannadkii 1798, iyadoo la dhammaystirayo aayadda afartan ee Daanyeel kow iyo toban. Augustine ee Actium wuxuu matalaa bogsiinta dhaawacaas dhimashada lahaa. Dhaawaca waa la bogsiyaa marka Antony iyo Cleopatra

ay dhintaan. Antony iyo Cleopatra waxay matalaan sawirka bahalka ee Maraykanka ku jira, kaas oo ah haybadda nebiyadeed ee saddex-geesoodka ah, kana kooban bahalka dhulka iyo labadiisa gees. Antony waa qayb ka mid ah, Cleopatra na waxay matashaa labada qaybood ee kale. Ha noqoto Roomadii Antony, ama Masar iyo Giriiggii Cleopatra, labaduba way wada dhintaan xeerka Axadda marka boqortooyada lixaad ee wax sii sheegidda Kitaabka Quduuska ahi dhammaato. Si nebiyad ahaan ah, Cleopatra marka loo eego Antony waa isku-darka xeeladda kaniisadda iyo xeeladda dawladnimada, iyadoo xeeladda kaniisaddu sasabato oo maamusho xeeladda dawladnimada.

Dhimashadii Labaad ee Loo Sii Matalay (Typified)

Heer kale oo nebiyadeed, xidhiidhkii Cleopatra ay la lahayd Julius Caesar iyo Marc Antony wuxuu u taagan yahay laba jeer oo farsamada kaniisadeed ee Cleopatra ay xidhiidh la yeelato farsamada dawladnimo ee Boqortooyadii Roomaanka. Julius wuxuu ka tegey iyada 1798, taasoo ahayd dhimashadeedii astaaneed ee ugu horraysay, iyadoo la fulinayo aayadda afartan ee Daanyeel kow iyo toban; dabadeedna dhammaadkeeda ayay timaaddaa iyadoo aan cidina caawinayn, Actium, iyadoo la fulinayo aayadda afartan iyo shan ee Daanyeel kow iyo toban. Aayadda afartan waa alfa dhaawaceedii ugu horraysay ee dilka lahaa oo la bogsiiin doono, omegana ee aayadda afartan iyo shan waa halka ay ku hesho dhimashadeeda labaad oo ugu dambaysa.

Sida afarta quwadood ee Rooma ee aayadaha lix iyo toban ilaa labaatn iyo laba, Cleopatra ahaan astaan kitaabiga ah waxay leedahay in ka badan hal macne, taas oo ku salaysan duruufaha qoraalka. Yuuliyos wuxuu ka tegey iyada sannadkii 1798 markii taageeradii boqornimo la qaaday, dabadeedna dhaawaceedii dilaaga ahaa waa laga bogsiiyey xeerka Axadda, hase ahaatee tobanka boqor ee Muujintii toddoba iyo toban ayaa ugu dambayntii dab ku baabbi'in doona iyada, marka ay la kulanto dhimashadeedii labaad oo ugu dambaysay.

Cleopatra waa astaan u ah dabecadda laba-wejiile ah ee ay matalaan cawaannimada Masartii Fircoon iyo falsafadda diineed ee Giriigga. Dabecaddeeda laba-geesoodka ahi waxay meteshaa xeeladda dawladnimada ee Masar iyo xeeladda kaniisadeed ee Giriigga. Falsafadda diineed ee Giriigga waxaa matala ilaahadda Giriigga ee Athena, oo taallo ahaan loogu dhex qotomiyey macbudkeeda, kaas oo la odhan jiray Parthenon. Athena waa astaanta xigmadda, oo iyada oo dumar ah waxay matalaysaa diin ku dhisan waxbarashada aadanaha, taas oo ka soo horjeeda waxbarashada Rabbaaniga ah.

Labada gees ee Maraykanku waa Jamhuuriyadnimo iyo Protestantinimo, kuwaas oo Faransiiska loogu asteeyey Masar iyo Sodom. Masar waa farsamada dawladnimada, Sodomna waa farsamada kaniisadda; sidaas darteed, Jamhuuriyadnimadu waxay la jaanqaaddaa Masar, Protestantinimaduna Sodom. Jamhuuriyadnimadu waa Masar, Protestantinimaduna waa Sodom iyo Giriig. Astaanta waxbarashada aadanaha waa ilaahadda Giriigga ee Athena, oo macbudkeedu ahaa Parthenon, kaas oo mataankiisa casriga ahi yahay macbudka Parthenon ee Nashville, Tennessee. Astaanta kaniisadda kharriban ee la safata geeska Jamhuuriga ee Maraykanka xilliga sharciga Axadda waxaa lagu metelaa Cleopatra, Ashtaroth, Salome, iyo Sodom.

Cleopatra waxay matalaysaa cawaanimada Fircoon iyo diinta Giriigta. Diinta la socota falsafadda cawaanimada waa caabudidda waxbarashada Giriigta. Ciise had iyo jeer wuxuu dhammaadka ku tusaaleeyaa bilowga, geedkii beerta ku yiil ee laga mamnuucay in laga cuno wuxuu ahaa geedkii aqoonta wanaagga iyo xumaanta, kaas oo astaan u ah diinta falsafadda Giriigta ee Sister White ugu yeedho, “waxbarasho sare.” Tani waxay aqoonsanaysaa oo xoogga saaraysaa diinta xigmadda Giriigta ee Cleopatra inay tahay tan kharriban oo been-abuurka ah ee waxbarashada runta ah ee ku jirta muranka weyn ee u dhexeeya Masiixa iyo Shayddaanka.

Nashville, Tennessee, waxaa loogu yeedhaa “Athens of the south,” waxaana Cleopatra ahayd boqoraddii ugu dambaysay ee suugaaneed ee koonfurta. Boqoraddii ugu dambaysay ee koonfurta waxay ahayd astaan u ah boqorkii ruuxiga ahaa ee xigay oo ugu horreeyey ee koonfurta, kaas oo lagu dhammaystiray Faransiiskii cawaanimada ahaa. Faransiiska cawaanimada ahi wuxuu astaan u yahay Maraykanka, halkaas oo Nashville, Tennessee, “Athens of the south,” macbudka Parthenon ee ilaahadda Athena si astaan ahaan ah loogu matalo. Macbudku wuxuu ku yaallaa 2500 West End ee Nashville. Tirada shan iyo labaatanku waxay u taagan tahay albaabka xiran ee saddexda masaal ee Matayos shan iyo labaatanaad. Cleopatra, iyada oo ah boqoradda “koonfurta” iyo “galbeedka” labadaba, waxay ku timaaddaa “dhammaadkeeda” Athens of the south.

Marka aynu tixgelinnadan ku saabsan Actium, Cleopatra, Augustus iyo Antony, waxaynu dib ugu noqonaynaa aayadda afar iyo labaatanaad ilaa aayadda soddonaad ee Daanyeel kow iyo tobnaad. Waxaa laga yaabaa in qaybta ugu madmadow badan ee tuducani tahay marka la yidhaahdo, waxay been ku wada hadlaan hal miis agtiis.

Labadan boqorba qalbigoodu wuxuu ahaan doonaa inay xumaan sameeyaan, oo waxay been ku hadli doonaan hal miis agtiis; laakiinse taas ma hirgeli doonto, waayo weli dhammaadku wuxuu ahaan doonaa wakhtigii loo qoondeeyey. Daanyeel 11:27.

Waqtiga loo qoondeeyey ee aayaddan ku xusan waa 330, waana dhammaadka “wakhtiga” ee aayadda afar iyo labaatanaad. Waqtiga loo qoondeeyey wuxuu ka dhigan yahay sharciga Axadda ee Maraykanka, wuxuuna sidoo kale ka dhigan yahay xidhitaanka tijaabada nimcada ee aadanaha ee dunida. Ka hor sharciga Axadda, labada boqor oo qalbiyadoodu u jeedaan inay xumaan sameeyaan waxay been isu sheegi doonaan iyagoo miis keliya fadhiya. Ka hor sharciga Axadda ee aayadaha lix iyo toban iyo kow iyo afartan ee Daanyeel kow iyo tobnaad, laba boqor ayaa been ku wada hadli doona miis keliya, hase yeeshee beentoodu ma hirgasho. Waa ayo labada boqor ee been isu sheegaya? Ka hor inta aynaan ka jawaabin fikirkaas, waxaan idin xusuusinayaa qaar ka mid ah astaamaha aan hore ugu soo qaadannay taxanahan.

Afarta taliyayaashii Roomaanku waxay matalaan calaamado nebiyadeed oo kala duwan, taasoo ku xidhan macnaha guud ee lagu eego. In kasta oo ay ahaayeen taliyayaal Roomaan ah, haddana astaamo ahaan waxay si asal ah u metelaan taariikhda nebiyadeed ee Yahuudahii hore intii ay ka gudbayeen xukunkii Seleusiyaanka una gudbayeen xukunkii Roomaanka.

Pompey wuxuu ahaa jeneral, saddexdii taliye ee Roomaanka ee ku xigayna dhammaantood waxay ahaayeen Kaysarro. Julius marka loo eego Augustus wuxuu metelayay laba midow oo saddex-laab ah oo la xiriiiray labada triumvirate, kii hore oo aan rasmi ahayn, kii labaadna oo rasmi ah. Afarta

taliye dhammaantood waxay metelaan sharciga Axadda xaalado gaar ah. Pompey wuxuu qabsaday dalkii quruxda badnaa; Julius, oo lagu metelay saddex iyo labaatanku dhaawac oo mindi ah, waa malaa'igtii kowaad, waayo isagu waa Kaysarkii ugu horreeyey, wuxuuna astaan u yahay malaa'igta saddexaad, taas oo ahayd Tiberias. Tiberias iskutallaabta dusheeda, taas oo ah sharciga Axadda, waxaa sidoo kale lagu metelaa saddex iyo labaatanku, waayo saddex iyo labaatanku wuxuu metelaa kafaaraggudka; iskutallaabtuna waa qayb aad u lama huraan ah oo ka mid ah shaqada Masiixa ee ku midaynaya Ilaahnimadiisa iyo dadnimadeenna. Sidaas daraaddeed, Julius iyo Tiberias waa farriinta kowaad iyo tan saddexaad, oo lagu metelay saddex iyo labaatanku.

Julius ma ahayn shakhsiga jacaylka iyo halyeeynimada leh ee badanaa lagu sawiro sheekooyinka Hollywood; wuxuu ahaa nin arxan daran oo awood doon ah. Tiberiasna wuu ka sii xumaa Julius, waayo xumaantiisa ayaa xitaa aayadda lagu tilmaamay, maxaa yeelay xarafka ugu dambeeya ee alifbeetada Cibraaniga waa laba iyo labaatanku, halka xarafka ugu horreeya uu yahay kow. Alfa wuu ka yar yahay oomega, xumaanta Tiberiasna waxay ku taallaa aayadda laba iyo labaatanku, taas oo ah xarafka ugu dambeeya ee alifbeetada Cibraaniga; labada qof ee xun ee ay matalaan Julius iyo Tiberias dhexdooda waxaa ku jiray Augustus. Augustus wuxuu matalaa heerka ugu sarreeya ee ammaanta awoodda iyo sharafta Rooma. Isagoo ka soo horjeeda farriinta koowaad iyo tan saddexaad, waxaa lagu matalay xarafka saddex iyo toban, kaas oo astaan u ah fallaagowga. Augustus wuxuu boqortooyadiisa ku adkeystay isagoo jabiyey fallaagadii Antony iyo Cleopatra, taas oo ahayd fallaagadii ugu caansayd taariikhda Rooma.

Ogostos waa quwadda Roomaanka ee ka adkaatay caqabaddii saddexaad, sidaas darteedna wuxuu matalay sharciga Axadda, iyo quwadda Roomaanka ee talisa inta lagu jiro afartanku iyo labada bilood ee astaanta ah ee fallaagada ku xusan Muujintii cutubka 13. Marka la hor dhigo sharciga Axadda, Bumbay wuxuu yahay labadaba 1798 iyo 1989, taasoo ka dhigaysa Bumbay astaan u ah Antiokhus Magnus oo soo afjaraya Dagaalkii Afraad ee Suuriya laga bilaabo 219 ilaa 217 BC, taasoo ah dhammaystirka aayadda tobnad ee cutubka kow iyo tobnad. Markaas Yuuliyus Kaysar waxaa lala waafajinayaa aayadaha kow iyo tobnad iyo laba iyo tobnad iyo dagaalkii xadka, kaas oo ah dagaalkii Raafiya ee 217 BC. Halkaas Yuuliyus sidoo kale waa Antiokhus Magnus, Ogostos Kaysarna sidoo kale waa Antiokhus Magnus ee dagaalka Paaniyam ee aayadda shan iyo tobnad. Dabadeed aayadda lix iyo tobnad Tibeeriyas waa sharciga Axadda, laakiin isagu ma aha Antiokhus Magnus, waayo halkaas isagu waa Bumbay; maxaa yeelay Ciise mar walba dhammaadka wuxuu ku muujiyeyaa bilowga. Aayaddu waxay calaamadaynaysaa dhammaadka Boqortooyadii Seleucid, taasoo sii astaynaysa dhammaadka Maraykanka sida boqortooyada lixaad ee waxsii-sheegista Kitaabka Quduuska ah.

Waxa jira is-waafajinno kale oo la samaynayo oo ku saabsan afartanku taliye ee Roomaanka, xariiqduna waxay meteshaa taariikhda qarsoon ee aayadda afartankaad. Xariiqda Maccabee-ga ee aayadda saddex iyo labaatanku waxay iyaduna muujinaysaa taariikhda qarsoon ee aayadda afartankaad. Dabadeed aayadaha afar iyo labaatanku, sheekada Rooma Boqortooyo ee jaahilka ah waxaa lagu metelayaa waqti—saddex boqol iyo lixdan sannadood. Xariiqda taariikhda Roomaanka ee laga metelay aayadda afar iyo labaatanku ilaa aayadda soddonaad sidoo kale waa sawir ka mid ah taariikhda qarsoon ee aayadda afartankaad. Waxay ku dhammaanaysaa aayadda kow iyo

soddonaad marka mawduucu ka beddelmo Rooma jaahil ah una gudbo Rooma baabbeed. Rooma jaahilka ah weli waxay ku jirtaa aayadda, laakiin halkaas laguma metelo boqortooyadii afraad ee waxsii sheegidda Kitaabka Quduuska ah, ee waxaa lagu metelaa awoodda siyaasadeed ee baabbeedka carshiga saartay sannadkii 538. Sannadkii 538 baabbeedku wuxuu meelmariyey sharci Axad ah, sidaas darteed aayadda kow iyo soddonaad waxay la is-waafaqaysaa aayadaha lix iyo tobnaad iyo kow iyo afartankaad. Aayadda afar iyo labaatanaad waxay soo bandhigtay dagaalkii Actium iyo taariikhda la xidhiidha xariiqda.

Aayadda afar iyo labaatanaad waxay tilmaamaysaa goortii Roomaankii jaahiliga ahaa bilaabay inuu si sarreeya u taliyo muddo saddex boqol iyo lixdan sannadood ah, dabadeedna aayadda kow iyo soddonaad waxaa Roomaankii baadariga ahaa bilaabay inuu si sarreeya u taliyo kun iyo laba boqol iyo lixdan sannadood. Bilowga iyo dhammaadka xariiqdu waxay xambaarsan yihiin saxiixa Masiixa, Alfa iyo Oomeega. Aayadahaas dhexdeeda waxaan ku haynaa taariikhda Marc Antony, Cleopatra, iyo Augustus Caesar. Aayadda lix iyo tobnaad, Roomaankii jaahiliga ahaa wuxuu qabsaday Boqortooyadii Seleucid sannadkii 65 BC, dabadeedna Yahuudah sannadkii 63 BC. Caqabaddii saddexaad ee Actium ee 31 BC waxay tilmaantay dhammaadka boqortooyadii Masar, sida ay u astaysay caqabadihii hore ee Seleucidiyiinta ee 65 BC. Mar kale, waxaan helaynaa saxiixa Kan Hore iyo Kan Dambe. 65 BC wuxuu ahaa kii ugu horreeyey saddexda caqabadood, wuxuuna matalayay qabsashadii boqorka woqooyi; 31 BC-na wuxuu matalayay kii saddexaad ee saddexda caqabadood, wuxuuna matalayay qabsashadii boqorka koonfureed. Yahuudah, iyada oo ah caqabaddii dhexe ee saddexda caqabadood, waxaa ka socday dagaal sokeeye gudaha derbiyada Yerusaaalem markii Pompey yimid sannadkii 63 BC. Caqabadda labaad waa astaan fallaagoobid.

Sanadkii 538, caqabaddii saddexaad ee Rooma papalka ahayd ayaa laga saaray Magaalada Rooma. Caqabaddaasu waxay ahayd Goths, halkaasna waxaa ka bilaabmay boqortooyadii shanaad ee waxsii-sheegidda Kitaabka Quduuska ah; isla meeshii ay ku dhammaatay boqortooyadii afraad. Oo sida ay boqortooyadii afraad uga bilaabatay caqabaddeedii saddexaad, ayaa boqortooyadii Masarna looga adkaaday, sidii hore loogu sii tusaaleeyey caqabaddii koowaad ee boqortooyadii Seleucid. Tani waxay caddaynaysaa in markhaatiga waxsii-sheegidda ee ku qoran aayadaha afar iyo labaatanaad ilaa aayadda soddonaad uu ka dhigan yahay sadar ay tahay in sidoo kale laga helo taariikhda qarsoon ee aayadda afartanaad. Sababtaas aawadeed, waa lagama maarmaan in la tixgeliyo xiriirrada waxsii-sheegid ee kala duwan ee ay metelaan Marc Antony, Cleopatra, Julius Caesar, Pompey, iyo Augustus Caesar.

Haddaba qaybta ugu mugdiga badan ee tuduca aayadda afar iyo labaatanaad ilaa soddonaad ma aha markay been ku wada hadlaan hal miis?

Labadan boqorba qalbigoodu wuxuu ku sii jeedaa inay shar sameeyaan, oo waxay been ku wada hadli doonaan miis qudha; laakiinse taasu ma hirgeli doonto, waayo weli dhammaadku wuxuu ahaan doonaa wakhtigii loo qoondeeyey. Daanyeel 11:27.

Uuriyaah Ismiid waxa uu labada boqor u aqoonsaday Mark Antony iyo Augustus Caesar.

“Aayadda toddoba iyo labaatanaad ayaa la xigtay”

“Antony iyo Caesar hore waxay ku jireen isbahaysi. Hase ahaatee, iyagoo huwan magaca saaxiibtinnimada, labadooduba waxay hammiyi jireen oo ay maleegi jireen xukun caalami ah. Sheegashooyinkoodii ixtiraamka iyo saaxiibtinnimada ee ay isu muujiyeen midba midka kale waxay ahaayeen hadalladii munaafiqiin. Been bay miis keliya ku wada hadleen. Octavia, xaaskii Antony iyo walaashii Caesar, waxay dadka Rooma u sheegtay markii Antony furay, in ay oggolaatay guurkiisa iyada oo keliya rajaynaysa in taasu ay noqon doonto dammaanad midnimo oo u dhexaysa Caesar iyo Antony. Laakiin taladaasu ma hirgelin. Kala-go’i baa yimid; oo khilaafkii ka dhashay, Caesar wuxuu ka baxay isagoo si buuxda u guulaystay.”
Uriah Smith, Daniel and the Revelation, 276.

Markii Octavia ay aqoonsatay in guurkeedii Antony uu ahaa dammaanad mideyn ah, waxa uu aqoonsaday isbahaysigii guurka ee hore loogu tusaaleeyey cutubka kow iyo tobnaad iyada oo loo marayo guurkii xilligii Hellenistic-ka ee Berenice la gashay boqorkii Seleucid-ka Antiochus II Theos qiyaastii 252 BC. Berenice waxay ahayd gabadhii Ptolemy II Philadelphus. Octavia iyo Berenice waxay metelaan guurro diblomaasiyadeed ama, si nebiyad ahaan ah, heshiisyo. Aayadaha shan ilaa toban waxay aqoonsanayaan taariikhda guurka diblomaasiyadeed ee u dhexeeyey boqortooyooyinka koonfureed iyo woqooyi, oo markii Marc Antony iyo Octavian—kaas oo markii dambe loo yaqaanay Augustus Caesar—ay diyaariyeen guurka, waxay sidoo kale boqortooyada u qaybiyeen bari iyo galbeed.

Heshiiskii Brundisium (40 BC) wuxuu ahaa heshiis wadaxaajood ku yimid oo u dhexeeyey Marc Antony iyo Octavian (kaas oo markii dambe noqday Augustus) si loo xalliyo xiisadihii ka dhex taagnaa Triumvirate-kii Labaad ka dib markii dagaal sokeeye ku dhowaaday. Heshiisku wuxuu ka koobnaa qaybsiga dhulalkii Roomaanka (Antony bariga, Octavian galbeedka), waxaana lagu adkeeyey guurkii Antony la yeeshay Octavia (walaashii Octavian). Sannadkii 39 BC muddadii asalka ahayd ee shanta sano ahayd ee Triumvirate-ku way dhammaatay, Antony-na wuxuu u shiraacday Talyaaniga isagoo wata in ka badan 300 markab, kuwaas oo markii hore loo diiday inay ka degaan Brundisium, sidaas darteedna waxay ugu dambayntii ku xirteen Tarentum. Octavian wuxuu halkaas kula kulmay kaddib dhexdhexaadin dheer oo ka dhalatay rabitaan la’aanta ciidankii Antony inay la dagaallamaan ciidankii Octavian, iyo sidaas oo kale dhinaca kale. Octavia waxay qaadatay door dhexdhexaadin oo muhiim ah, iyadoo ku qancisay Antony inuu taageero Octavian oo ka soo horjeeda Sextus Pompey. Waxay dib u cusboonaysiiyeen Triumvirate-ka shan sano oo kale (illaa 32 BC), iyadoo Antony uu Octavian siiyey 120 markab beddelkeedna loo ballanqaaday ciidammo (kuwaas oo Octavian markii dambe hakiyey).

Sanadkii 32 BC waxaa si cad u dhacay kala-go’ furan oo u dhexeeyey labadii iska-hor-imaadley. Xidhiidhkoodu wuu sii xumaaday iyada oo ay ugu wacnayd dacaayad, jihaysnaantii Antony ee bariga (isaga oo la jira Cleopatra), iyo xoojintii Octavian ee galbeedka. Octavian wuxuu diiday soo-jeedimihii shirarka ee Antony dambe ka hor Actium.

Guurka diblomaasiyadeed ee dhex maray boqorkii woqooyi (Antiyokhus) iyo boqorkii koonfureed (Batalamayos), boqorkii koonfureed ayaa bixiyey aroosadda; hase ahaatee, guurkii diblomaasiyadeed ee Antony (bariga) iyo Octavian (galbeedka), aroosadda waxaa bixiyey galbeedka. Labada guur ee diblomaasiyadeedba way fashilmeen, kii bixiyey gabadha ama

walaasha ayaana ugu dambayntii ka adkaaday quwaddii jebisay heshiiska.

Markhaatifurka Saddexda

Dhamaadkii Boqortooyadii Seleucid waxaa jiray heshiis saddexaad oo beeno lagaga sheegay miis keliya. Tani waxay dhacday iyadoo lagu jiro duruufihii Dagaalkii Shanaad ee Suuriya (202–195 BC), markii Antiochus III Magnus ka faa’iidaystay tabardarradii Boqortooyada Ptolemaic ka dib dhimashadii Ptolemy IV Philopator sannadkii 204 BC. Ptolemy V Epiphanes (Ptolemy V) wuxuu carshiga ku fadhiistay isagoo ilmo yar ah (qiyaastii da’da 5–6), taasoo Masar kaga tagtay gacanta wakiillo maamula, isla markaana u nuglaysay fowdo gudaha ah, kacdoonno ay dadka dalka u dhashay sameeyeen, iyo hanjabaado dibadeed.

Antiochus Magnus wuxuu hore u soo duulay oo qabsaday qayb weyn oo ka mid ah dhulalkii boqortooyada Balamayos ee Coele-Syria, Falastiin, iyo Aasiya Yar ka dib guulo ay ka mid ahayd Dagaalkii Panium (200 BC). Halkii uu Masar si buuxda u qabsan lahaa (taas oo halis gelin lahayd faragelinta Rooma, maadaama Rooma ku cadaadinaysay inuu ka fogaado meelo gaar ah), wuxuu raacay isbahaysi guur oo diblomaasiyadeed isagoo isu muujinaya qof “ilaaliye” ah. Sannadihii 197/195 BC, isagoo qayb ka ah heshiiskii nabadeed ee soo afjaray dagaalka, Antiochus Magnus wuxuu meheriyey dabadeedna u guuriyey gabadhiisii yareyd Cleopatra I Syra (oo sidoo kale loo yaqaan Cleopatra Syra) wiilkii yaraa ee Balamayos V (guurku wuxuu ka dhacay 193 BC magaalada Raphia; Balamayos wuxuu jiray 16 sano, Cleopatra-na 10).

Tani waxaa loo soo bandhigay sidii fal deeqsinimo leh: Antiochus wuxuu isu taagay saaxiib iyo “ilaaliye” u ah boqorka da’da yar, isagoo sugaya nabadda isla markaana sii haysanaya wixii faa’iidooyin ah ee uu Aasiya ka helay. Guurku wuxuu siiyay saamayn dadban oo uu ku yeesho Masar isaga oo u maraya gabadhiisa (wuxuu rajaynayay inay daacad u sii ahaato xididdadeeda Seleucid-ka ah oo ay ka noqoto cod Suuriya u janjeedha gudaha maxkamadda Ptolemaic-ka). Dhagartaasi way ku rogmata, waayo Cleopatra waxay la safatay ninkeeda iyo Masar, ee ma ahayn aabbaheed, taasoo wiiqday xukunkii muddada dheer ee Antiochus. Tani waxay la mid tahay Heshiiskii Brundisium (40 BC) waxayna siyaabo badan ula xiriirtay dhacdooyinkii Roomaanka.

Sida Antony uu u guursaday Octavia (walaashii Octavian) si uu isugu xidho quwadihii iska soo horjeeday ka dib dagaal ku dhowaad dhacay, sidaas oo kale Antiochus wuxuu u adeegsaday guurka gabadhiisa iyo Ptolemy V inuu ku adkeeyo nabad ku meel gaar ah iyo kala qaybsanaan dhuleed oo rasmi ah (Seleucid-ku waxay haysteen dhulalkii ay qabsadeen ee woqooyiga, Ptolemy-na wuxuu sii haystay Masar oo ahayd koonfurta).

Antiyokhos wuxuu u dhaqmay sidii ilaaliye dhab ah oo ka sarreeya boqorka-ilmaha ah Ptolemy V (iyada oo loo marayo xidhiidh qoys), si la mid ah sida Octavian (iyo Saddexdii Taliye) isu meeleeeyeen xilliyo ay jireen bannaano awood ama loollan. Labada xaaladoodba, shakhsiga “ka xoogga weyn” (Antiyokhos/Octavian) wuxuu doonayay inuu saameyn ku yeesho dhinac nugul isaga oo adeegsanaya qaraabonimo. Labada habaynba waxay keeneen xasillooni muddo gaaban ah, laakiin mustaqbalka fog “ma ay barwaaqoobin” sababta oo ah kalsooni-darro hoose oo salka ku haysay—Cleopatra waxay u hiillisay Masar (taas oo wiiqday Antiyokhos), halka diiradda Antony ee bari (Cleopatra VII) ay keentay burburkii xidhiidhkii uu la lahaa Octavian.

Carruurnimadii Ptolemy V ee uu ku jiray gacanta wakiillo xukuma waxay la mid tahay xasillooni-darradii ka dambaysay dhimashadii Julius Caesar (taas oo horseedday samaysankii Triumvirate-ka iyo loollannadii awoodda). Guurkii Berenice iyo Antiochus wuxuu calaamadeeyey bilowgii taariikhda Boqortooyadii Seleucid ee ku jirta Daanyeel kow iyo toban, guurkii gabadha Antiochus Magnus lala siiyey boqorkii ilmada ahaa ee Masar wuxuu calaamadeeyey dhammaadkii Boqortooyadii Seleucid. Dhammaadkii guurkii Marc Antony iyo Octavia wuxuu calaamadeeyey dhammaadkii boqortooyadii Ptolemaic. Dhammaadkii Yahuudah ahaan dadkii axdiga Ilaah wuxuu ka dhacay iskutallaabta, boqortooyadaas Yuhuudayduna waxay ku bilaabatay Maccabees iyo isbahaysigii ay la galeen Rooma. Dhammaan xariiqyadan nebiyadeed waxa lagu metelay qiso-xirfadeedka Daanyeel cutubka kow iyo tobnaad, dhammaantoodna waxay waafaqsan yihiin taariikhda qarsoon ee aayadda afartanaad. Laga bilaabo aayadda shanaad waxaan haynaa heshiiskii Berenice, kaas oo horseedaya Antiochus kii Weynaa iyo heshiiskii gabadhiisa Cleopatra Syra, kaas oo ka dhacaya taariikhda Maccabees ee aayadda saddex iyo labaatanaad. Maccabees waxay qayb ka noqdaan xariiqda sababo la xidhiidha kacdoonkoodii ka dhanka ahaa Antiochus Epiphanes, oo ahaa mid ka mid ah kuwii ugu dambeeyey ee Boqortooyada Seleucid.

Antiyokhos Epifanes waa Antiyokhoskii joogay Masar sannadkii 168 BC meel u dhow Iskandariya intii lagu jiray Dagaalkii Lixaad ee Suuriya. Antiyokhos Epifanes wuxuu ku duulay Masar, wuxuuna qarqa u saarnaa inuu qabsado Iskandariya. Taliyayaashii Batalamayos waxay Rooma ka codsadeen gargaar. Rooma waxay dirtay Popilius Laenas (iyadoo ay la socdeen oo keliya dad yar oo wehel ah—ciidan ma jirin) si uu u gaadhsiiyo amar kama dambays ah oo ka yimid Golaha Guurtida; Antiyokhos waa inuu isla markiiba ka baxaa Masar iyo Qubrus, haddii kalena wuxuu wajahayaa dagaal uu la galo Rooma. Markii Antiyokhos warqaddii helay oo uu codsaday waqti uu kula tashado la-taliyayaashiisa, Popilius—oo lagu tilmaamay nin adag oo amar-ku-taagle ah—wuxuu qaatay ushii uu ku socday, wuxuuna ciidda kaga wareejiyey goobo ku wareegsan cagaha boqorka. Dabadeedna wuxuu ku dhawaaqay, “Ka hor intaadan ka bixin goobadan, i sii jawaab aan hor dhigo Golaha Guurtida.”

Macnuhu wuu caddaa; Antiokhus ma ka bixi karin goobada isaga oo aan ka go’naan dalabyadii Rooma—ka tallaabiddeeda isaga oo aan heshiis gaarin waxay ka dhignaan lahayd dagaal. Isaga oo yaabban oo la bahdilay, Antiokhus wax yar ayuu ka labalabeeyey, dabadeedna wuxuu oggolaaday inuu u hoggaansamo, ciidamadiisiina Masar ayuu kala baxay, wuxuuna ku noqday Suuriya. Falkani geesnimada leh ee diblomaasiyadeed (oo ay garab taagnayd sumcadda sii kordhaysa ee awoodda Rooma) ayaa ku qasbay dib-u-gurashada iyada oo aan dagaal la gelin, isagoo muujinaya sarrayntii soo baxaysay ee Rooma ee bariga Badda Dhexe. Waxaa si weyn loogu soo xigtaa asal ahaan weedha “xariiq ciidda lagu jiido” (inkasta oo ay dhab ahaan ahayd goobado).

Antiyokhus Epifanes waxa uu sidoo kale noqday fahamka Protestant-ka ee quwadda is-sarraysiisa, dhacda, oo xaqiijisa muujintii ku xusan aayadda afar iyo tobnaad ee Daanyeel kow iyo toban.

Oo wakhtiyadaasna kuwo badan ayaa ka hor kici doona boqorka koonfureed; weliba kuwa dadkaaga wax dhaca ayaa iskor qaadi doona inay aragtida taagaan; laakiin way dhici doonaan. Daniel 11:14.

Antiyokhus IV Epifanes wuxuu xukumayay 175–164 BC, wuxuuna ahaa kii siddeedaad ee saddex iyo tobankii boqor ee Seleucid-ka. Wuxuu doonayay inuu ku khasbo dhaqanka Hellenistic-ka oo uu boqortooyadiisa ku mideeyo ku-dhaqannada diineed ee Giriigga. Wuxuu bililiqeystay Macbudka sannadkii 169 BC, mamnuucayna caadooyinka Yuhuudda (gudniinka, ilaalinta Sabtida, barashada Tawreedda), wuxuuna ku qasbay allabaryo loo bixiyo ilaahyo sanamyo ah. Bishii Diseembar 167 BC ayuu ka dul taagay meeshii allabariga qurbaannada la gubo ee Yuhuudda ku lahaa Macbudka meel allabari oo sanami ah (oo loo dhisay Zeus), wuxuuna ku allabaryay doofaar, isaga oo sidoo kale sameeyay falal kale oo nijaaso ah. Nijaasayntaasu waxay ahayd dhibicdii ugu dambaysay ee dulqaadka ka dhammaatay Yuhuuddii dhawrsanayd, kuwaas oo u arkay xadgudubkii ugu dambeeyay ee quduusnimada Macbudka iyo sharciga Ilaah. Waxay markiiba dhalisay iska-caabin markii Mattatias (oo ahaa wadaad ka yimid Modein) uu diiday amarkii sarkaal Seleucid ah ee ahaa inuu allabari u bixiyo ilaahyo sanamyo ah, dabadeedna dilay Yuhuudi riddoobay iyo sarkaalkii, ka dibna buuruhii ayuu ula cararay wiilashiisii (Maccabees-kii mustaqbalka). Tani waxay hurisay dagaal jabhadeed iyo kacdoon socday 167–160 BC oo ujeeddadiisu ahayd in dib loo soo celiyo cibaadadii Yuhuudda, taasoo horseedday dib-u-quduuska-ka-dhigiddii Macbudka (Hanukkah) sannadkii 164 BC, intii uu hoggaaminayay Yahuuda Maccabeus.

Bilowgii iyo dhammaadkii Boqortooyadii Seleucid waxaa jiray heshiis weyn oo uu matalayay guur diblomaasiyadeed, kaas oo xambaarsanaa curiyaha kala-qaybsanaanta ee bari iyo galbeed, ama woqooyi iyo koonfur. Markii Boqortooyadii Seleucid sii daciifaysay, Antiochus Epiphanes wuxuu noqdaa astaanta quwadda Roomaanka ee soo kacaysa, isla markaana diiradda cadhada Maccabees. Dabadeed taariikhda gudaheeda wuxuu noqdaa kan been-abuurka ah ee astaanta nebinnimada ee dhidibada u taagta waxyiga. Awoodda ku xusan aayadda laba iyo labaatanaad ee cutubka kow iyo tobnaad waa la jebiyey markii amiirkii axdiga la jebiyey.

Oo watow, sida daadad xoog leh, ayaa hortiisa lagu qaadayaa oo la rogayaa, waana la jebinayaa; haa, xataa amiirka axdiga. Daanyeel 11:22.

Boqortooyadii Antiochus Epiphanes waxay dhammaatay 164 BC, ku dhowaad laba boqol oo sannadood ka hor Masiixa, markii “amiirkii axdiga” lagu “jebiyey” iskutallaabta dusheeda. Waxa aan halkan rabno in aan xusno waa in Boqortooyadii Seleucid ay ku bilaabatay kuna dhammaatay guur heshiis diblomaasiyadeed ah, kaas oo khiyaanadii u dhexaysay labada dhinac ay tahay arrin ku qoran diiwaanka taariikhda. Intii lagu jiray xukunkii Antiochus Epiphanes, waxaa bilaabmay kacdoonkii Maccabee, kaas oo astaan u ahaa Kacaankii Maraykanka. Taariikhda Maccabee-da gudaheeda, halgankoodii ay ku doonayeen inay iska tuuraan awoodda Seleucid waxaa ku jiray heshiis muhiim ah oo ay la galeen Rooma. Aayadda si toos ah u tilmaamaysa heshiiskaas waxay si toos ah u tilmaamaysaa Rooma inay si khiyaano leh u shaqaynaysay, ama ay been ka sheegaysay miiska heshiiska.

Oo marka axdi lala galo dabadeed ayuu khiyaano ku dhaqmi doonaa; waayo, kor buu u soo bixi doonaa, oo xoog buuna ku yeelan doonaa dad tiro yar leh. Daanyeel 11:23.

Khad kasta oo xariiq nebiyadeed ah oo ka horreeya wakhtiga dhammaadka ee aayadda afartanaad waxa ku jira axdi la jebiyey. Uriah Smith, isaga oo faallaynaya hadalka aayadda soddonaad ee ah “kuwa ka taga axdiga quduuska ah,” waxa uu diiwaangeliyey sidan soo socota:

“‘Cadho ku dhan ah axdiga;’ taas oo ah, Qorniinka Quduuska ah, kitaabka axdiga. Kacaan noocan oo kale ah ayaa ka hirgalay Rooma. Heruliyiintii, Goths-kii, iyo Vandals-kii qabsaday Rooma waxay qaateen caqiidada Arian-ka, waxayna noqdeen cadowga Kaniisadda Katooligga. Waxay si gaar ah u ahayd ujeeddada dabar-goynta bidcadan in Justinian uu amar ku bixiyey in baadarigu noqdo madaxa kaniisadda iyo saxaheeyaha bidcawiyiinta. Kitaabka Quduuska ahna wax yar dabadeed waxaa loo arkay kitaab khatar ah oo aan dadka caadiga ahi akhrinayn, hase yeeshee dhammaan arrimaha la isku hayo waa in loo gudbiyaa baadariga. Sidaas ayaa sharaf-dhac loogu dul raray ereyga Ilaah. Oo boqorradii Rooma, kuwaas oo qaybteeda bari ay weli sii jirtay, waxay garasho la lahaayeen, ama gacan saar la lahaayeen, Kaniisadda Rooma oo ka tagtay axdiga, kana dhigtay riddadii weynayd, iyagoo ujeeddadoodu tahay in la cabburiyo ‘bidcada.’ Ninkii dembiga ayaa lagu sarraysiiyey carshigiisii kibirka badnaa markii laga adkaaday Goths-tii Arian-ka ahaa ee markaas haystay Rooma, sanadkii C.D. 538.” Uriah Smith, Daniel and the Revelation, 281.

Aayadda shanaad ee Daanyeel kow iyo toban waxay tilmaamaysaa khadka taariikhda ee boqorka koonfureed uu ku bixiyo aroosad diblomaasiyadeed oo astaan u ah axdi dabadeed uu jebiyey boqorka woqooyi. Aargudashada boqorka koonfureed waxay ahayd tasmada aargudashada boqorka koonfureed ee ruuxiga ah ee Napoleon uu ku qaaday boqorka woqooyi ee baadariga ah sannadkii 1798. Axdiga jabay ee aayadaha shanaad ilaa sagaalad wuxuu ahaa tasmada axdigii Tolentino ee Napoleon jebiyey, kaas oo isaguna ahaa tasmada sheegashada Putin ee axdi jabay oo ay NATO jebisay. Aargudashada Napoleon waxay ahayd tasmada aargudashada Putin uu ku qaaday Ukraine sannadkii 2014. Aargudashada Antiochus Magnus ee aayadda tobnaad, oo soo afjaraysa Dagaalkii Afraad ee Suuriya, waxay la jaanqaadaysaa Napoleon sannadkii 1798, sidoo kalena Putin sannadkii 2014. Ka dib dagaalkii Panium ee aayadda shan iyo tobnaad ee 200 BC, Antiochus wuxuu diyaariyey guur diblomaasiyadeed oo leh ujeeddo qarsoon oo ah inuu Masar geliyo amar hoostiisa isaga oo aan adeegsan ciidan lugta ku jooga dhulka. Carshigii Antiochus Magnus waxaa dhaxlay wiilkiisii, kaas oo la dilay, taas oo keentay in wiilka ugu yar Antiochus Magnus, Antiochus Epiphanes, uu carshiga fuulo. Ficilladiisii ku aaddanaa hirgelinta dhaqammada iyo diinta Giriigga waxay keeneen kacdoonkii Maccabee, kaas oo horseeday axdigii khiyaanada lahaa ee Rooma ee aayadda saddex iyo labaatanaad. Aayadda afar iyo labaatanaad waxay soo bandhigaysaa Roomaankii jaahiliga ahaa, waxayna tilmaamaysaa miiskii beenta ee Antony iyo Augustus. Aayadda soddonaadna Roomaankii jaahiliga ahaa wuxuu la gelayaa wada hadal kaniisadda baadariga ah, kuwaas oo lagu sheegay kuwii jebiyey axdigii quduuska ahaa.

Aayadaha afar iyo labaatanaad ilaa soddonaad waa maragga Roomaanka gaalada ah, aayadaha kow iyo soddon ilaa afartanaad waxay bixiyaan maragga Roomaanka baadariga. Xariiq kasta oo ku jira Daanyeel kow iyo toban, aayadda kow ilaa aayadda afartan, wuxuu metelaa xariiq nebiyadeed oo lagu dabaqo taariikhda qarsoon ee aayadda afartan. Xarriiqda boqortooyada Seleucid, xarriiqda boqortooyada Ptolemaic, xarriiqda boqortooyada Yuhuudda ee Maccabees, xarriiqda Roomaanka gaalada ah, iyo xarriiqda Roomaanka baadariga—dhammaantood waxay muujinayaan taariikhda

1989 ilaa xeerka Axadda. Mid kasta oo ka mid ah xarriiqyadaas wuxuu aqoonsanayaa axdi la jebiyey inuu yahay curiye weyn oo taariikhdaas ka mid ah.

Waa Rooma tan dejinaysa aragtida Daanyeel kow iyo tobnaad, oo axdiyada khiyaanada ee nebinnimada ee Roomaankii jaahiliga ahaa iyo Roomaankii baadariga ahaa labadaba waxaa lagu calaamadeeyey inay yihiin kuwo horusocod ah iyo inay dhaceen ka hor intii Roomu si buuxda u talin lahayd xilliyadooda nebinnimo ee u kala gaar ah oo kala duwan. Labada quwadoodba waxay muujiyeen in bilowga muddada nebinnimada ee sarreyntoodu uu bilaabmay markii caqabaddoodii saddexaad laga adkaaday. Ka hor sharciga Axadda ee dhowaan iman doona ee Maraykanka waxaa jiri doona axdi khiyaano ah oo u dhexeeya laba quwadood. Afar jeer ayay labada quwadood ahaayeen boqorrada koonfurta iyo woqooyiga: mar u dhexeeyey dalka ammaanta leh ee Yahuudah iyo Rooma, mar u dhexeeyey laba qaybood oo ka mid ah saddex-madaxnimadii Rooma, iyo mar u dhexeeyey Roomaankii jaahiliga ahaa iyo Roomaankii baadariga ahaa. Labada axdi ee khiyaanada ah ee ku saabsan Rooma labadaba, waxay nuxur ahaan ahaayeen axdi u dhexeeya nus ka mid ah boqortooyadii Rooma, ha ahaado Antooniyoskii bari, Ogoostoskii galbeed, ama Roomaankii jaahiliga ahaa ee bari iyo Roomaankii baadariga ahaa ee galbeed. Afar axdi oo khiyaano ah oo u dhexeeya boqorrada woqooyiga iyo koonfurta, laba u dhexeeya boqorrada bari iyo galbeed, iyo mid u dhexeeya boqorka woqooyi ee dhowaan noqon doona iyo dalka ammaanta leh.

Tani waxay ku soo gebogabaynaysaa bandhiggayagii hordhaca ahaa ee kitaabka Daanyeel. Taxanaha Panium wuxuu ka dhigan yahay gunaanadka taxanihii ku saabsanaa kitaabka Daanyeel, kaas oo ah hordhaca taariikhda qarsoon ee aayadda afartan, taas oo aynu sii wadi doonno ka-fiirsashadeeda maqaalka xiga.